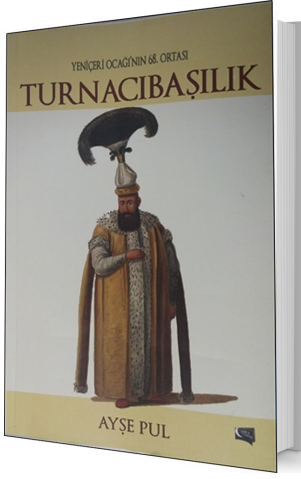

Ayşe Pul, "Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılik", Ankara: Gece Kitaplığı, 2016, 235 sayfa. (ISBN: 978-605-180-241-1).

Yrd. Doç. Dr. Süleyman UYGUN*

Osmanlı askeri müesseseleri tarihi içerisinde ayrı bir ehemmiyete sahip olan, Turnacıbaşılik gibi spesifik bir müessesenin monografik olarak daha iyi analiz edilebilmesi için her şeyden önce geçerli bir metot oluşturulmalıdır. Bunun için öncelikle muhteva yönüyle Turnacıbaşılik müessesesinin kuruluş amacı, nitelik ve işleyişinin mukayese edilerek çok yönlü bir şekilde ele alındığına tanık olmaktadır. Hayvan yetiştiriciliğinden, Devşirme memurluğuna, Yeniçeri kumandanlığından, Ayanlık ve Kaptan-ı Deryalık'a kadar birçok kurum ile teması bulunan Turnacıbaşılik'in Osmanlı devlet ve teşkilat hayatında izah edilmesi zor ilişkiler ağını yazar usül ve esas açısından olabildiğinde ayrıntılı ve doyurucu bir metotla ele almakla birlikte, oluşturmuş olduğu kurguyu kısa, öz ve akıcı bir şekilde okuyucuya aktarmıştır. Bu zorlu sürece askeri, sosyo-ekonomik ve idari pek çok dinamik kaçınılmaz bir biçimde etki etmiştir. Bu etkiler zor ve sorunlu dönemlerin bir ürünü olarak kendini göstermektedir.

Kuşkusuz bunlar içinde en çok bu etkilere maruz kalan askeri müesseselerdir.

Askeri müessese içerisinde ordunun hayati bir gücü olan Yeniçeri Ocağı da zamanın şartlarına göre yapısal değişimler geçirmiştir. Yeniçeri Ocağı, kuruluş aşamasından itibaren, kaldırıldığı tarih olan 1826'ya kadar kendi bünyesi içinde yaptığı uygulamalarla zorunlu değişimi bünyesine uyarlamak durumunda kalmıştır. Bu güne kadar pek çok araştırmacı, ocaktaki değişim hareketlerini dönemlerinin savaş teknolojisi ve yapısına uyumu gibi dış etkenler ve de isyanlarla öne çıkmaları, liyakatini yitirmesi, asker sayısındaki artış gibi iç nedenlere bağlı olarak izah etmeye çalışmıştır. Fakat bu değişimlerin ocak içerisine nasıl yansıdığı, ocağın iç mekanizmasının alt birimleri üzerinden ele alınmamıştır. Yani çoğu zaman tümünden gelimci bir yaklaşımla ele alınmıştır. Oysa bir kurum içerisinde küçük değişimler bazen büyük tepkimelere, bu da kurumun geneli üzerinde bir değişime sebebiyet vermekteydi. Dolayısıyla bu türden kurumların tümevarım yaklaşımıyla ele alınması değişimin eksik olan yönünü doldurmaya yardımcı olacaktır. Bu çalışmada çağın değişen şartları içerisinde değişimin bu birime nasıl yansıdığı kurumun iç yapısından yola çıkılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bir nevi karınca yuvasından değişimin ruhunu anlayama çalışmaktı.

Ocağın önemli bir alt birimi olan Turnacıbaşılik'ta dikkatleri cezbeden ilk husus birim adı ve bu ada bağlı olarak Turna figürü gibi özel bir sembolü kullanmalarıydı. Hacı Bektaş'ın güvercin, Hacı Doğru'lun Şahin ve Hoca Ahmet Yesevi'nin Turna ile sembolize edilmesi gibi

* Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, suygun27@gmail.com

saygı göstergesi olan Turna, aynı zamanda Gayr-i Sünni taraflarca Tanrı'nın tecellisi Hz. Ali'yi simgelemektedir. Ayrıca Turnalar, göçmen kuşlar olarak ebedi dönüşün de simgesiydi. Konar-göçerlerin Müslümanlaşması ve yerleşikliğe geçmeleriyle Turna figürü dosttan-dosta, aşkıtan maşuka yani insandan tanrıya ileti taşıyan kutsal haberci niteliğine büründü. Keza şehitlik mertebesini de ifade etmekteydi. Turna'nın askeri zihniyet dünyasında en üst mertebe olarak kabul edilen şehadet ile özdeşleşmesi, aynı zamanda Yeniçerilerle de özdeşleşmesini sağlayan unsur oldu. Turnaların, tek eşli olmaları, sadakati, sürüleri içinde sürekli tetikte olmaları birlik ruhunu yansıtmaktaydı. Bu ruhu temsil eden Turna'nın tüyünü borkleri üzerinde taşıyan Yeniçeriler, sadakat ve birlik ruhunu Turna teli özelinde oluşturmuşlardı. Turnacı adıyla kurulmaları, bir süre av için Turna beslemeleri, devşirdikleri çocukların Turna olarak adlandırılması, onları merkeze götürürken Turna katarı şeklinde yürümeleri, bu birimin karakteristik özelliklerindendi. Bunlara ek olarak askeri yapının değişimde aldıkları görevler de bu sınıfın diğer birim ve komutanlıklar arasında fark edilmelerine ve öne çıkmalarına sebebiyet verdi.

Yeniçeri Ocağı cemaat ortalarından bir av birliğıyken Turnacı adıyla özel bir anlam kazanan 68. Ortaya Turnacılar, kumandanına da Ser-Turnaî veya Turnacıbaşı denilmektedir. Turnacı ortasının Yıldırım Bayezid zamanında ihdas edildiğine dair bilgiler mevcutsa da Fatih Sultan Mehmed zamanında itibaren bu ortamın ağasının Turnacıbaşı adıyla anılmaya başladığı kesindir. Orta'nın Fatih zamanına kadar müstakil bir orta ve Turnacıbaşı adıyla ağası yoktu. Padişah, savaş talimi olarak ehemmiyet arz eden avcılığa düşkünlüğü sebebiyle sekbanlarıyla sık sık ava gitmekte olduğundan münasebetleri daha da sıklaştı. Yazar, *Kavanin-i Yeniçeriyarla* atıfta bulunarak Hünkâr Hasekisi denilen 14, 49, 66 ve 68 Ortalar şeklinde 4 bölükten oluşan ortaların arasından 68. ortamın zamanla en üst konuma yükseldiğini tarihsel bir hikâyeden yola çıkarak anlatmaktadır. Bir av esnasında gösterdikleri maharetle padişahın gözüne giren 68. Orta hasekisi en üst haseki oldu ve buna Turnacıbaşı dediler. Yazar, Turnacıbaşılık'ın konumunun değişmesini ve kurumsallaşmasını geleneksel, ideolojik ve felsefi gibi pek çok yönden ele alarak karşılaştırmalı ve çok yönlü bir yaklaşım sunmuştur. Bu ortamın kurumsallaşmasını da Fatih Sultan Mehmed'in her alanda olduğu gibi merkezileştirme ve iktidarını pekiştirme politikalarının bir örneği olarak vermiştir. Yeniçeri ocağına devşirme toplama hususunda ilk dönemler yetkili kurumlar beylerbeyi, sancak beyleri ve mahalli kadılar idi. Ancak bu işi yapanların devşirme usulünü iyi bilmemeleri, bir takım usulsüzlükler yaptıkları anlaşıldığından bu yetki bilhassa Yavuz Sultan Selim döneminde daha liyakatli olduğu düşünülen Turnacıbaşılara tevdi edildi. Bu yerel yönetimlerin yetkisinin, merkezi bir kuruma devredilmesi demektir. Savaşları da daha büyük av müsabakalarının bir sureti olarak mülhaza eden padişahlar, av esnasındaki hasekilerin göstermiş oldukları disiplinli hareketlerini savaş meydanlarında da göstermeleri durumunda devletin ve ordunun daha muktedir olacağı kanaatindeydiler. Fatih ve halefleri, aynı zamanda Yeniçeri bünyesinde teşkilatlanan bu birimle aynı zamanda devşirme işinde yaşanan yolsuzluklara ihtiyati tedbir almak istemiştir. Böylelikle Yeniçeri teşkilatı padişaha doğrudan bağlı bir birimle daha en başından kendi içinden denetlenmiş oldu.

Önceleri sadece üst düzey komutan olan Turnacıbaşı'nın sayısı zamanla unvan verme gibi çeşitli nedenlerle ihtiyaca göre arttı. Turnacıların mevcutları da dönemsel olarak 300 ila 500 arasında değişiklik gösterdi. Bunlar ilk dönemler ok, yay, kılıç gibi geleneksel silahlarla talim yaparlarken zamanla tüfek talimleri de yaptılar, modern ordulara uyum sağlamaya gayret gösterdiler. Turnacıların ilk dönemler asli görevleri genellikle tazı ve doğan beslemek ve avlara ıstıgal etmek iken padişahların av geleneklerini bırakmalarıyla bu görevleri zamanla askerlik

hizmeti ve devşirme toplamak olmuştur. Öyle ki XVII. yüzyılda devşirme denilince ilk akla gelen Turnacıbaşılar idi. Turna figürüyle simgelenen 68. Ortanın adının timsali gibi, devşirdikleri binlerce çocuğu turna katarı şeklinde sürü adı verilen kafileler halinde merkeze sağ salım götürdüler. Turnacıbaşlar, bu yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarının hemen her yerinden asker toplamak, nakletmek, kale güvenliği sağlamak, inzibati meselelerle ilgilenmek hatta donanmaya katılmak gibi pek çok görev yelpazesini ifa eder hale geldiler. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı Devleti'nde pek çok tehlikeli bölgelerde ve zamanlarda gerek devşirme yapmaya gerek asker toplamaya gitmek ve bunları başlarına bir halel, zarar ziyan gelmeden gidecekleri yere kadar götürmek, refakat etmek herhangi bir görevlinin yapacağı sıradan bir iş değildi. Turnacıbaşılar bu yönüyle güvenilir, cesur ve yürekli kişilerden seçilir buna göre terfi alırlardı.

Turnacıbaşılar diğer ordu mensupları gibi ulufeli ordunun bir parçasıydılar. Görevlerinde herhangi bir suistimale ve usulsüzlüğe meydan vermemek için sıkı kanun ve kaidelere tabi olmuşlardı. Kanunlara karşı geldiklerinde işledikleri suçlara göre idama kadar varan cezalara çaptırıldılar. Yeniçerilerin umumi yapısında ortaya çıkan bozulmayla beraber Turnacıbaşılığın yapısında da bozulmalar oldu. Bunlar zamanla kanuna aykırı bir surette ulufesiz olarak Yeniçeri almaya başladılar. Turnacıbaşılardan bazıları gittikleri bölgenin önde gelen hatırı sayılır ayanı konumuna geldiler. Savaşlarda bir zorunluluk olarak, devletin ayanlardan istifade etmesi kimi ayanlara da Turnacıbaşılık sıfatının verilmesine yol açtı. Nihayetinde Turnacıbaşılık ve ayanlık münasebeti bir yandan bir makamın sivilleşmesi, diğer yandan ise sivil bir makamın resmîleşmesine sebebiyet veren bir unvan olarak kullanılmaya başlandı. Turnacıbaşılık, bu suretle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına kadar önemli askeri birimlerden biri oldu. Ocak kaldırıldıktan sonra suçlu görülenler sürgüne gönderilirken, suçsuz olanlar devletin muhtelif kademelerinde istihdam edildiler.

Sonuç olarak bu çalışmada devletin değişen dünya şartları çerçevesinde müesseselerine yansıttığı adaptasyon süreci veya oryantasyon çalışmaları minimalist tarih anlayışı çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu türden çalışmaların ziyadeleşmesi kurum tarihi çalışan araştırmacıların çalışmalarını daha ayrıntılı, gerçekçi ve tümevarımcı bir zemine oturtacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık olarak kurumsal tarih literatürüne kazandırılan bu kitap Turnacıbaşılık müessesesini muhtelif mülâhazalarla ele almıştır. Eserin giriş kısmında (s. 13-18) Osmanlı iç-dış siyasetinde yaşanan değişimlerin genel hatlarıyla devlet teşkilatına bilhassa askeri teşkilata yansımaları neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre tanzim edilmesi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda kaynak değerlendirmesi yapılmıştır.

İlk bölümde (s. 19-75) Turnacıbaşılık'ın bünyesinden çıkmış olduğu Yeniçeri Ocağı'na dair genel bir bakışla devşirme sistemi, askeri teşkilattaki yeri ve önemi, uygulama esasları, sistemin bozulması, Acemi Ocağı, Yeniçeri Ocağı, ocağın kuruluşu, teşkilatlanması ve bozulduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde (s. 75-97) evvela Turnacıbaşılık hakkında etimolojik bir tanımlama yapılmış ve Turna adının Türk kültürü içerisindeki yeri ve önemi, bunun askeri müesseselere uyarlanması tarihi, felsefi, dini ve sosyo-kültürel bir sentezle ele alınmıştır. Daha sonra bir kurum olarak teşkilatlanmaları ortaya çıkışları, talimleri, teşrifat törenlerindeki statüleri, kılık kıyafetleri, sembol ve sancakları, mekânları ve ayanlarla münasebetleri ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

Üçüncü bölümde (s. 97-139) Turnacıbaşılık'ın teşkilat yapısı, sayıları, ceza işlemleri, rütbe sıraları, ücret ve tayinatları gibi sosyal hakları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Son bölümde (s. 139-185) ise av hayvanları toplama ve bakımları, devşirme toplama, kale ve bölge muhafızlığı, asayişin sağlanması, donanma memuriyeti gibi Turnacıbaşlıkların görevleri ele alınmış, aynı zamanda görevlerinde yaşanan bir takım bozukluklar ve Yeniçeri ocağına etkileri verilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde (s. 185-188) ise yazar, Turnacıbaşlıkların müessesesinin Osmanlı askeri teşkilatı içerisindeki yeri, önemi ve nihayet bulmasını çok yönlü değerlendirmiştir.

Ekler kısmında Yeniçeriler ve Turnacıbaşlıklarla ilgili zengin görsel malzemeye yer verilmiştir.

Kaynakça: Çalışmada *Kavanin-i Yeniçeriyan*, *Mebde-i Kanun*, *Tarih-i Askeri-i Osmani* gibi kaynak eserlerin haricinde yerli ve kısmen de olsa yabancı literatürden istifade edilmiştir. Osmanlı arşivleri ise konu hakkında en ayrıntılı malumatların verilmesinde ana kaynak olmuştur. Yazar, pek çok belge tasnifinin yanı sıra Mühimme ve Ahkâm Defterleri'nden de yararlanmıştı.